

Universitatea de Arte *George Enescu* – Iași
Facultatea Compoziție, Muzicologie,
Pedagogie muzicală și Teatru

***COLINDUL ÎN CREAȚIA CORALĂ
ROMÂNEASCĂ***

Teză de doctorat

Rezumat

Conducător științific,
Prof. univ. dr. Mihail Cozmei

Doctorand,
Ovidiu Trifan

2008

Universitatea de Arte *George Enescu* – Iași
Facultatea: Compoziție, Muzicologie,
Pedagogie muzicală și Teatru

Ovidiu Trifan

***COLINDUL ÎN CREAȚIA CORALĂ
ROMÂNEASCĂ***

Teză de doctorat

Rezumat

2008

CUPRINS

Introducere.....	6
PARTEA I	7
Colindul – specie reprezentativă a spiritualității românești	7
1. Mentalitatea arhaică – spațiul spiritual al colindei	7
2. De la calendele romane la colinda românească	8
3. Aspecte etimologice.....	8
4. Atestări istorice	9
5. Interferențe tematice păgâne și creștine	9
PARTEA A II-A	10
Elemente de limbaj muzical în colindele folclorice	10
1. Aspecte ale etnogenezei folclorului muzical românesc ...	10
2. Principii ale versificației	11
3. Aspecte melodice	13
4. Particularități ale ritmului în colinde	14
5. Articulații formale	15
PARTEA A III-A	15
Melosul colindei în creația corală românească	15
1. Tradiția valorificării folclorului muzical. Aspecte generale	15
2. Modalități de preluare și expunere ale enunțurilor folclorice	16
3. Aspecte ale scriiturii omofon-armonice	17
4. Elemente de scriitură polifonică	20

5. Aspecte ale scriiturii eterofonice	21
6. Modalități de structurare ale articulației formale	22
7. Modalități de evidențiere ale expresiei muzicale	23
CONCLUZII	24
BIBLIOGRAFIE	25

Introducere

Universul colindei românești – pe cât de vast pe atât de profund – cu origini și semnificații a căror geneză izvorăște din mentalitatea arhaică, ancestrală, relevă existența unor bunuri spirituale încă active valoric, sedimentate în memoria pasivă a colectivității care le-a favorizat apariția și le-a perpetuat în timp. Forma specifică și funcțiile dobândite de aceste relicve culturale, au determinat și alimentat cercetări științifice comparative și interdisciplinare a melosului colindei. Concluziile acestor studii confirmă și îndreptătesc atenția pe care au acordat-o compozitorii valorificării valențelor artistice ale genului. Suma acestor atitudini și eforturi convergente au contribuit la fundamentarea și afirmarea unor aspecte ale culturii muzicale naționale, specifice universului spiritual românesc.

Lucrarea noastră – fără intenții exhaustive – propune o modalitate sintetică de tratare a problematicii colindei. Precizăm de la început că analizele pe baza cărora am formulat comentarii și concluzii, au în vedere creațiile corale în care sunt prelucrate armonico-polifonic doar enunțurile folclorice autentice, nu și cântecele de stea sau cele realizate pe baza unor teme în caracter popular, aparținând compozitorilor. Motivația este susținută atât de faptul că includerea acestor genuri în același demers implică amplificarea tratării – până la dimensiuni care ar depăși cadrul propus pentru acest studiu – dar și pentru că tematica respectivă ar putea constitui ea însăși obiectul unor analize separate detaliate.

Pentru ilustrarea analizelor muzicologice propriu-zise, am utilizat exemple extrase din partiturile corale și colecțiile de colinde, scheme, tabele, diagrame.

Problematica propusă se structurează pe trei secțiuni în care prezentăm circumstanțele evoluției colindei ca specie reprezentativă a spiritualității românești, analiza unor elemente de limbaj muzical aparținând colindelor folclorice și modalități de înveșmântare armonico-polifonică a lor în creațiile corale.

Partea I

Colindul – specie reprezentativă a spiritualității românești

1. Mentalitatea arhaică – spațiul spiritual al colindei

Privit dintr-o nouă perspectivă, conceptul de mentalitate desemnează o relație între funcția imaginarului – însumând reprezentări și simboluri culturale specifice unei popoare – și funcția atitudinală – ce presupune consensul indivizilor față de acestea. Respectiva ecuație cognitivă este ilustrată de mituri și arhetipuri.

Colindele, născute dintr-un nucleu arhetipal, sunt purtătoare ale unor elemente relictuale aparținând unei mentalități arhaice. În evoluția ei diacronică, această mentalitate s-a prelungit și s-a cristalizat prin stratificări succesive într-o mentalitate de tip folcloric, din care colinda, ca datină, a preluat elemente ale spiritualității romane și, ulterior, ale creștinismului originar de expresie latină.

2. De la calendele romane la colindele românești

Cercetătorii indică drept sursă care a alimentat geneza colindatului românesc sărbătorile romane ce marcau sfârșitul și începutul unui an. În lumea romană, ereditatea datinei are la bază un ritual menit să valorifice forța magică a cuvântului care, rostit, devenea faptă; deci, putea influența favorabil ciclul temporal. De la faza ritualului magic, cu caracter de simbol, s-a ajuns în timp la aceea în care practica era însoțită de o formulă-urare, urmată de primirea unor daruri. Ulterior, prin hipertrofierea formulei-stereotip în defavoarea practicii magice însoțitoare, s-a ajuns la o formă care evoluând diacronic, a avut ca rezultat colindul real de tip roman. Modalitățile de obiectivare a datinei ca manifestare socială converg spre un singur scop: realizarea dorințelor la cote maxime, așa cum le prefigurează colindele. Aceasta înseamnă că atât colindătorilor cât și colindelor li se atribuie virtuți magice. Expansiunea Imperiului Roman a fost însoțită și de exportul tradițiilor spirituale. Circumstanțele culturale care au contribuit la geneza colindei românești se află în perioada formării limbii și poporului român, procese desfășurate în paralel și urmând aceleași etape.

3. Aspecte etimologice

Opiniile referitoare la etimologia principalilor termeni care au o legătură directă cu datina și genul, nu concordă sub toate aspectele. Dacă pentru *colindă* și *Crăciun* originea lor latină este certă, pozițiile cercetătorilor diferă în privința stabilirii filierei prin care a avut loc împrumutul termenilor. Cele mai multe controverse le-a provocat stabilirea

etimologiei lui *Ler*. Autoritatea științifică a lui Alexandru Rosseti a impus o ipoteză acceptată inițial unanim, dar contestată la sfârșitul secolului al XX-lea de alți cercetători, care, totuși, n-au reușit să susțină o altă teorie.

4. Atestări istorice

Persistența tradițiilor folclorice prilejuite de marcarea ciclului temporal este consemnată, în general, în unele documente ecleziastice, cronici sau relatări ale unor persoane cu statut diplomatic, care au tranzitat Țările Române. Deși oficial sărbătorile religioase creștine au fost suprapuse prin forme edictuale celor păgâne, ele n-au reușit să le substituie. Documentele confirmă perpetuarea datinei colindatului, pe care nici opiniile defavorabile ale scriitorilor bisericești și nici atitudinile radicale ale autorităților clericale, n-au putut să le ștergă din tradiția populară.

5. Interferențe tematice păgâne și creștine

Tematica genului de colindă abundă în relice și simboluri care fac trimitere permanent la originea sa ritualică. Cronologic, creștinarea Daciei începe și se încheie cu etnogeneza popurului român. Împreună cu elementele mitologice arhaice – păstrate în mentalul colectiv – influențele din partea popoarelor migratoare, a surselor eretice sau apocrife, a scrierilor hagiografice bizantine, au contribuit la constituirea treptată a unui „creștinism popular românesc”, intens folclorizat, înrădăcinat mai mult decât la alte popoare. Aceste fenomene de polisincretism au generat o

religie țărănească, nedogmatică, pronunțat mitologică și plină de superstiții, dar păstrând, totuși, reperatele principale indentificabile ale teologiei oficiale. Așa se explică prezența în temele colindelor a unor elemente cosmogonice, a motivelor și imaginilor astrale și cosmice, despre regenerarea timpului și sacrificiul regenerativ, motive mitico-rituale ale vânătorii inițiatice. Divinitățile religiilor dispărute au devenit personaje folclorice, iar miturile cărora le aparțin s-au transformat în creații populare.

Partea a II-a

Elemente de limbaj muzical în colindele folclorice

1. Aspecte ale etnogenezei folclorului muzical românesc

Investigarea și reconstituirea fenomenului protomuzical este un demers dificil și complex, întrucât distanța în timp – de ordinul mileniilor – de formele muzicale primare, precum și conceperea târzie a unor sisteme de notație, privează cercetarea științifică de datele necesare prospectării spațiului sonor arhaic. Totuși, pe baza unor surse indirecte și a asociațiilor deductive, muzicologi precum George Breazul și Octavian Lazăr Cosma avansează ipoteza că în protoistoria muzicii se poate vorbi despre comuniunea unor trăsături structurale globale, răspândite pe un areal geografic larg, fapt ce ar putea oferi o explicație pentru păstrarea unor idiomuri stilistice, comune în muzica unor popoare balcanice și chiar mijlociu-orientale sau nord-vest africane și sud-est europene.

Referitor la geneza muzicii populare românești, cercetătorii afirmă că aceasta a luat naștere concomitent cu procesul de formare și cristalizare a limbii și poporului

român. Etnomuzicologul Gheorghe Ciobanu, aplicând metoda comparată a constatat existența unor legături puternice între folclorul românesc și cel al slavilor balcanici, ceea ce confirmă existența și prioritatea fondului muzical tracic în raport cu cel grec și iliric. O altă observație se referă la modul de organizare structurală a elementelor ritmico-melodice și de versificație, diferit în folclorul românesc față de cel al popoarelor vecine și determinat de structura limbii moștenită din latina populară. Posibilitățile de organizare melo-ritmică, structura arhitectonică flexibilă, sistemul modal de natură diatonică, au generat un tipar propriu pentru tradiția muzical-folclorică românească, și care a permis asimilarea împrumuturilor de la alte popoare. Așadar, prin etosul muzical moștenit, muzica populară românească este dacică iar prin modul de organizare structurală a melodiei și ritmului este latină, ca și limba.

2. Principii ale versificației

Poetica folclorică remarcă drept consecințe ale oralității polisemantismul unor creații, expresivitatea lor, figurile de stil, prezența versurilor și formulelor tipice, repetarea și fracționarea versurilor, refrenele. Acțiunea colindelor are loc într-un cadru idealizat care determină un înalt grad de transfigurare poetică. La conturarea atmosferei edenice contribuie elementele stilistice: *epitetul* encomiastic, elogios; *metafora* cu valoare de simbol; *alegoria*, care redă aspecte culminante și forme superlative fără comparație în cotidian; *hiperbola* folclorică, prin care anumite însușiri ating fantasticul dar sunt raportate mereu la baza terestră; „*d*”-ul *eufonic*, fenomen caracteristic vechilor cântece rituale create

în grup; *fracționarea* versurilor prin rime interioare în emistihuri și pseudostrofele, implică relația text melodie.

Structura versului popular românesc cântat – începând cu vechile cântece rituale – se bazează pe două tipuri de vers: octo și hexasilabic, cu formele lor catalectice hepta și pentasilabice. Stabilitatea în timp a sistemului de versificație se bazează pe particularitățile gramaticale și fonetice ale limbii din care derivă. Versurile populare autentice sunt izometrice, ceea ce favorizează o anumită simetrie frazală. Organizarea metrică se adaptează ritmului rândului melodic, prefigurând-o. Accentul metric prevalează față de cel lexical și, prin preponderența amplasării lui, determină organizarea seriilor ritmice și metrice. Gheorghe Ciobanu a constatat că, pe lângă structura tetrapodică de bază a versului popular românesc, există și altele pe care le numește „suprastructuri”, formate prin „întărirea” numai a unora din accentele metrice existente.

Elementele lexicale apărute în cadrul tiparului metric favorizează adaptarea de către o melodie a unor texte poetice diferite, cu condiția păstrării tiparului metric comun, dar și pe baza înrudirii de conținut. Refrenul – ca entitate poetică și melodică – este în relație directă cu melodia, care îi determină dimensiunea, numărul de silabe și amplasarea. El are un rol de propulsor în transmiterea cântecelor pe care le însoțește, constituie punctul de plecare și de încheiere în formele bazate pe principiul alternanței, având, ca secțiune muzicală, o funcție tematică.

3. Aspecte melodice

Studiul genezei organizărilor sonore și constituirea structurilor sistemice, a condus la o pluralitate și complementaritate a concluziilor, fapt ce nu poate oferi soluții standard, univoce. În succesiunile spațio-temporale, înălțimile, duratele și accentele de intensitate, au un rol important în determinarea modului în sens de „sistem sonor”.

Melodiile de colinde analizate relevă predominanța structurilor penta și prepentatonice, ambiguitatea funcțională a treptelor, mobilitatea pieilor, amplificarea în interior prin tendința lor de afirmare și în exterior prin extensie melismatică la trepte vecine sau prin salturi intervalice. Alterarea superioară a bazei picionului (*Gis*) sau alterarea inferioară a sunetului din mijloc (*As*) au drept consecință efectul tensionat al secunde mărite. Din șirul „-toniilor”, mai numeroase sunt pentatoniile, cu rol important în apariția unor structuri superioare. Se remarcă frecvența pentatonicului 4 și 5. Structurile cromatice care apar sunt înseosebi cele de tip cromatic 1.

Un fenomen frecvent întâlnit în folclorul românesc este *schimbarea caracterului modal*, fapt datorat interferențelor zonelor modale sau fluctuațiilor intervalice raportate la fundamentală, care pot fi oscilante, sau cu caracter definitiv, în funcție de instabilitatea pieilor și de tendința lor de afirmare.

Ambitusul colindelor – element modal determinant prin amplitudinea și ponderea anumitor sunete – delimitează, de regulă, un cadru octavian, depășirea lui fiind cauzată de tendințele de extindere ale sistemelor dincolo de limitele scalare.

În *relațiile cadențiale* se manifestă aceeași ambiguitate funcțională, numită de Constantin Brăiloiu „indiferență funcțională”. Evoluția melodiilor nu tinde mereu spre un sunet-pilon din registrul grav al scării, cu funcție de fundamentală. Conturul crenelat permite cadențarea și pe alte trepte decât prima. Ambiguitatea funcțională remarcată în sistemul cadențial cauzează uneori o oscilație în interpretarea apartenenței la un sistem sau altul, ceea ce dovedește că ele sunt permissive și oferă posibilitatea încadrării diferitelor structuri.

4. Particularități ale ritmului în colinde

Studiile referitoare la tipologia folclorului muzical relevă caracterul său sincretic constituit din triada muzică-poezie-dans, în cadrul căreia punctul de incidență este ritmul, văzut și ca un element morfologic preponderent. Datorită caracteristicilor structurale se poate vorbi despre un sistem ritmic propriu muzicii populare românești. Acestea sunt determinate, în principal, de organizarea prozodică a ritmului în rânduri melodice structurate, invariabil, pe *tiparele metriche* octo și hexasilabice, aplicate în versul popular românesc cântat indiferent de sistemul ritmic în care evoluează melodia. Din analizele comparative prezentate în lucrare, rezultă clar că, atât în cazul sistemului giusto-silabic – preponderent și caracteristic pentru colinde – cât și al altora, elementul definitoriu este tiparul metric.

5. Structuri formale

Ca entitate melo-ritmică cu formă fixă, colinda se bazează pe posibilitățile îmbinării unităților sintactice, de la podie la melostrofă. În cadrul modelului general se realizează un contrast între cele două unități specifice modelului tipologic țărănesc – rîndul melodic și refrenul. Suplimentarea numărului de rînduri melodice este un semn al contaminărilor cu elemente extrafolclorice. Repetarea lor este identică sau variată melodic, ritmic sau ritmico-melodic.

Partea a III-a

Melosul colindei în creația corală românească

1. Tradiția valorificării folclorului muzical.

Aspecte generale

Interesul muzicienilor români pentru consemnarea și valorificarea artistică a melosului folcloric, a fost marcat la început, inevitabil, de tatonări tributare concepțiilor estetice clasico-romantice. În primele decenii ale secolului al XIX-lea – când condițiile istorice, sociale și economice au favorizat tranziția de la cultura greco-orientală la cea occidentală – se creează premisele constituirii unui limbaj muzical bazat pe tradiția folclorică. Nu exista însă un consens în definirea clară a noțiunii de cântec popular, asociată, într-o primă fază – după afirmația lui Zeno Vancea – cu acea variantă a muzicii țărănești, depersonalizată și metamorfozată sub aspectul de muzică populară orășenească și armonizată impropriu structurii ei în așa-numitele *arii naționale*. Afirmarea componisticii românești începe în a doua jumătate

a secolului al XIX.-lea. Compartimentul cel mai substanțial este reprezentat de creația corală. Trăsăturile ei generale sunt varietatea stilurilor și genurilor, a structurilor vocale pentru care a fost compusă, limbajul muzical încă neomogen, tributar conceptului tonal-funcțional.

Creația corală a compozitorilor înaintași, deși eterogenă în privința modalităților de abordare și prelucrare a folclorului, a avut un rol important în constituirea și impulsivitatea tradiției valorificării melosului popular. Evoluția ei spectaculoasă pe parcursul secolului al XX-lea este marcată de noile concepte componistice la care s-au afiliat muzicienii români. În această tradiție s-a născut interesul pentru melodiile colindelor, a căror uimitoare varietate structurală oferă creatorilor o mulțitudine de posibilități de tratare artistică.

2. Modalități de preluare și expunere a enunțurilor folclorice

Citatul folcloric, considerat ca un caz particular al citatului muzical în general, are un statut semiologic precis și rezultă dintr-o intenție de comunicare artistică. În lucrările analizate observăm că *modalitățile de preluare* ale melodiilor de colind în scopul citării sau stilizării lor sunt diverse, enunțul folcloric fiind adus pe același centru sonor sau pe altul, fără a fi operate modificări. Uneori intențiile compozitorului se limitează la renunțarea la melisme sau ornamente, variații ale unui motiv melodic, amplificări intervalice, adoptarea unor tempouri sau valori metronomice diferite. Alteori, modificările survenite în planul melodic afectează structura modală prin emanciparea pienenilor sau a

unor sunete din extensiile melismatice, alterarea unor sunete care rămân trepte stabile, introducerea treptelor mobile. Modificările de natură metro-ritmică variază și impulsionează demersul muzical prin încadrare metrică diferită sau concomitentă cu augmentări și diminuări ritmice, înlocuirea unor formule ritmice, cu altele etc.

Și *expunerile enunțurilor folclorice* ca material tematic se prezintă sub diferite aspecte: pot fi aduse integral sau pe fragmente tematice în unison, la octavă, armonizate, precedate sau nu de introduceri sau, în scriitură imitativă, utilizând aceleași procedee.

3. Aspecte ale scriiturii omofon-armonice

În afară de lucrările create special pentru două structuri vocale, observăm că *intervalica verticală* este episodică în ambientul armonico-polifonic, are un caracter contextual și se realizează prin diverse procedee: paralelisme intervalice – ca o consecință a dublării temei sau a unor motive tematice, desfășurarea intervalică orizontală sugerată de incidențele verticale, succesiuni intervalice rezultate din suprapunerea temei cu diferite ipostaze ale ei sau cu linii contrapunctive libere.

Una din consecințele evoluției armoniei în secolul al XX-lea este crearea de noi *structuri acordice* care nu mai sunt bazate exclusiv pe principiul supraetajării terțelor ci pe un alt interval generator, sau se nasc din scări diferite față de cele tradiționale. *Trisonurile* apar în stare directă sau răsturnări, uneori suprapuse temei expuse pe centre sonore diferite sau pe ison, ori rezultate prin realizarea unui tetracord

cromatic fără aplicarea regulilor scriiturii severe, obținându-se un paralelism pe structuri armonice cromatice.

Amplificarea aparatului coral permite *supraetajarea acordurilor* aparținând aceleiași trepte sau unor trepte diferite, una din consecințe fiind crearea straturilor acordice. Problema constituirii lor este analizată în ample studii teoretice de muzicologi precum Eduard Terényi, Dan Buciu, Gheorghe Duțică. Aceste elemente structurale sunt frecvent utilizate în creația corală de colinde aparținând compozitorilor Achim Stoia, Tudor Jarda, Sigismund Toduță, Roman Vlad și dezvoltă ample zone polimodale.

Straturile acordice se structurează pe diverse mixturi, ajungându-se uneori la *blocurile verticale libere* sau *acordurile-turn*, rezultate din cvarte etajate. Mixturile obținute prin combinarea sonorității ambigue a cvartelor cu neutralitatea austeră a cvintelor – mai ales în poziție comprimată, ca în cazul unor colinde aparținând lui Roman Vlad, Tudor Jarda, Vasile Spătărelu – au ca efect estomparea personalității intervalului de bază. Mixturile de secunde se realizează prin expuneri polifonice în stretto [Sigismund Toduță, *Nainte-mi de curți*, III/5, p. 33] sau prin abordarea succesivă, treptată, a elementelor acordice, impactul sonor urmărind efectul global [Tudor Jarda, *La casa di peste drum*, măsurile 60-65]. Structuri acordice de aceeași factură rezultă și în situațiile în care se suprapun segmente ale temeii în diverse ipostaze, sau motive tematice variate poziționate pe mixturi, ori mixturi aflate în imitație și suprapuse temeii.

Utilizarea cromatismelor diversifică paleta coloristică și tensionează parametrul armonic. În lucrările analizate întâlnim pasaje cromatice construite după regulile armoniei clasice dar și evoluții cromatice în cadrul unui tetracord cromatic cu aspect de *passus duriusculus* Sigismund Toduță,

III, 8]. *Problema fenomenologiei oscilației modale* – analizată în unele studii teoretice de muzicologii Gheorghe Firca sau Gheorghe Duțică – se manifestă sub aspectul fluctuației treptelor prin oscilația secunde sub impulsul microattractivității. În aceste cazuri, treptele mobile generează structuri modale polivalente. Când sunetul alterat se impune prin frecvență sau importanță funcțională, reprezintă un impuls evolutiv pentru o nouă structură. Aceste aspecte sunt ilustrate de exemplificări extrase din lucrările analizate.

Și *prezența totalului cromatic* – deși sporadică în colindele corale – ne apare ca o modalitate firească de tratare a enunțurilor folclorice, cromatismul fiind un element complementar al diatoniei, compatibil cu organizarea serială sau bazată pe moduri. Prezența lui în unele pasaje din lucrări aparținând lui Roman Vlad sau Sigismund Toduță, demonstrează rolul cromatismului ca element de limbaj muzical specific creației corale contemporane orientată spre modal.

Am remarcat în creația corală a compozitorilor Sigismund Toduță, Roman Vlad, Tudor Jarda, Vasile Spătărelu, Sabin Pautza, Viorel Munteanu, *aspecte ale fenomenului disjuncției cromatice*: formula cromatică întoarsă – bazată pe oscilația intervalului de secundă, falsa relație – utilizată în armonia modală atunci când se operează cu materialul sonor oferit de un mod cu trepte mobile sau când sunt aduse deliberat alte sunete decât cele oferite de contextul scalar, secunda mică cromatică – rezultat al comprimării octavei micșorate.

Cadențele – repere fundamentale în delimitarea articulațiilor formale – sunt prezente atât sub aspectele clasice cât și în ipostaze inedite, specifice armoniei modale. Predominante sunt relațiile plagale. Creațiile analizate ne

oferă exemple în care întâlnim cadențe autentice tratate atât tonal cât și modal, sau în combinație cu înlănțuiri plagale. Este trecventă interferența planurilor modale în cadențe. Remarcăm și situații atipice: acorduri structurate pe mixturi de cvarte sau cvinte, armonizări polivalente în cadențe, utilizarea treptelor mobile sau a mersului treptat, suprapunerea mai multor cadențe melodice, cadențe realizate pe structuri de straturi acordice.

4. Elemente de scriitură polifonică

Prin aplicarea tehnicii polifonice se urmărește identificarea valențelor și elementelor folclorice în scopul evidențierii atmosferei specifice cântecului popular românesc. Având în vedere claritatea comentariului și a concluziilor, am prezentat mai întâi aspectele melodice care apar în cele două tipuri fundamentale de imitație – severă și liberă – apoi separat, aspectele metro-ritmice.

Imitația severă este utilizată în numeroase lucrări ale compozitorilor Achim Stoia, Sigismund Toduță, Roman Vlad, Tudor Jarda, Vasile Spătăreanu, Sabin Pautza, Viorel Munteanu. Procedeele folosite constau în imitații ale temei în stare directă, inversată, recurentă, inversarea recurenței și sunt aplicate separat, succesiv sau simultan, în ipostaze canonice sau în stretto. *Polifonia cu elemente de organizare serială* – prezentă în unele lucrări ale lui Sigismund Toduță și Roman Vlad – a constituit obiectul unor studii teoretice având ca autori pe Eduard Terényi sau Viorel Munteanu. *Raportul vorbire-cântare* este valorificat în unele pasaje de imitație în sprechgesang din colindele *Nainte-mi de curți* de

Sigismund Toduță sau *Junii buni colindători* a lui Sabin Pautza.

Imitația liberă se realizează secvențial, ocupând pasaje cu dimensiuni variabile ale discursului muzical, uneori în continuarea imitației severe sau împreună cu aceasta la diferite voci, în același fragment. O largă utilizare își găsesc procedeele polifonice de factură populară – isonul sau ostinatoul.

Sugestiile de ordin metro-ritmic date de creația populară, conduc la *polimetrie* și *poliritmie* – procedee de mare complexitate și valoare componistică – aplicate în discursurile muzicale atât structurilor polifonice cât și celor cu caracter omofon-armonic sau eterofonic. Printre cele mai frecvente tehnici utilizate în lucrările analizate sunt: dilatarea sau comprimarea discursului muzical, suprapunerea unor structuri ritmice diferite cărora li se aplică același metru, rescrierea unor fragmente în metrul de bază sugerând prin accent/grafică desenul metro-ritmic real, utilizarea măsurilor alternative care asigură fluența ritmico-melodică, utilizarea măsurilor cu același tip de picior metric (simetric/asimetric). Simultaneitatea aplicării acestor procedee are ca rezultat efectul sonor global.

5. Aspecte ale scriiturii eterofonice

Fenomenul sonor al eterofoniei, ca mod de organizare al sintaxei muzicale apare în contextul concomitenței unor procedee semnalate anterior, cu rol la fel de important ca și monodia, omofonia și polifonia. Conceptual, eterofonia a fost teoretizată în studii aparținând lui Pierre Boulez, Ștefan Niculescu, Dan Buciu, Clemansa Liliana Firca et. al. În

lucrările analizate, momentele eterofonice sunt favorizate de: utilizarea isoanelor pe care se suprapun expuneri tematice, suprapuneri ale temei în diferite ipostaze ale ei, intercalarea unor expuneri ale temei dublate sau ale unor fragmente tematice în imitație, supraetajarea liniilor contrapunctice.

6. Modalități de structurare ale articulației formale

Structurarea articulațiilor formale este evidențiată prin diversitatea aplicării procedeeleor de *transformare și evoluție a microstructurilor muzicale*. Un procedeu frecvent este *repetarea*, având o largă utilizare în evidențierea microstructurilor și constă în multiplicarea unităților morfologice prin repetarea identică a motivului, uneori transpusă sau urmată de apariția unor unități morfologice, ușor diferențiate sau contrastante. O formă particulară de repetiție este *variația*, întâlnită în multe cazuri, prin care motivului inițial i se modifică identitatea. Variația intonațională are ca efect schimbarea caracteristicilor modale prin transformare structurală, iar cea de factură metro-ritmă, - cu rol de dinamizare și contrast al discursului muzical – se realizează atât prin procedeele clasice de factură exclusiv ritmică sau mixtă, ori prin procedee evoluate în construcția și dezvoltarea ritmului muzical. Se utilizează și variația de culoare, prin transformarea planurilor armonice și timbrale și prezentarea lor în alte ipostaze.

În cadrul tipologiilor formale, întâlnim *forme rezultate prin juxtapunere sau combinarea acestui procedeu cu alternanța și variația*. Într-un studiu analitic consacrat creației de colinde a lui Sigismund Toduță, Dan Voiculescu identifică și una din formele tematice complexe – fuga.

7. Modalități de evidențiere a expresiei muzicale

Dinamica, tempoul, agogica și timbralitatea vin să completeze, să contureze înveșmântarea armonico-polifonică, și să coloreze imaginile textului poetic. Lucrările analizate relevă o multitudine de posibilități de evidențiere a expresivității corale. Discursul muzical este marcat prin accente sau nuanțe dinamice. *Gradarea intensității* are ca rezultat o dinamică oscilantă sau uniformă; *contrastele dinamice* capătă aspecte crenelate, unghiulare, sau alternante; *dinamica progresivă* urmează trasee ascendente, abrupte sau ample, întrerupte sau nu de fluctuații; realizarea contrastelor dinamice uzează uneori de tehnici imitative; se urmărește *detașarea planurilor vocale* prin distribuția unor grade de intensitate contrastante.

Raportul dintre ritm și viteza evoluției sale pe axa temporală este reglat în funcție de tipologia colindelor și de intențiile artistice ale compozitorului și se evidențiază prin indicațiile de tempo și agogică. *Asocierea dintre conceptul agogic și cel dinamic* se reflectă în acțiunea simultană de amplificare sau diminuare a intensității sau, în funcție de efectul dorit, cele două planuri sunt contrastante.

Aspectele timbralității pot fi urmărite începând cu alegerea structurii vocale pentru care au fost concepute lucrările. Contrastele și variațiile timbrale se realizează prin distribuția planurilor melodice diverselor structuri vocale, alternanțe de registre, amplificare timbrală a aparatului coral, reglarea raportului între tipurile de emisie, efecte timbrale.

Concluzii

Sintetizând problematica studiului nostru, putem afirma că genul colindei, născut dintr-un nucleu arhetipal aparținând unui spațiu cultural arhaic, s-a cristalizat prin stratificări succesive și a devenit o specie reprezentativă a spiritualității românești. Elementele sale structurale inedite i-au conferit statutul de sursă de inspirație inepuizabilă pentru creația corală al secolului al XX-lea, al cărei tablou multidimensional îl completează și care, asemenea celorlalte arte, însumează în mod firesc o diversitate de stiluri într-o unitate organică. Acest fapt ne trimite cu gândul la un adevărat laborator experimental, în egală măsură cu unul de sinteză conclusivă, în care creatorii explorează nelimitatele resurse oferite de folclorul autentic, și în care se făuresc valori perene.

Bibliografie

Colecții și culegeri de melodii

- BARTÓK, Béla – *Colinde populare românești din comitatul Bihor*, București, 1913.
- BARTÓK, Béla – *Melodien der Rumänischen Colinde (Weinachtslieder)*, Editura Musica, Budapesta, 1968.
- BREAZUL, George - *Colinde*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993.
- COMIȘEL, Emilia – *Antologie folclorică din ținutul Pădurenilor*, București, Editura Muzicală, 1959.
- CUCU, Gheorghe - *200 Colinde populare*. Ediție postumă îngrijită de Constantin Brăiloiu, București, Societatea Compozitorilor Români, 1936.
- DRĂGOI, Sabin V. – *303 Colinde (cu text și melodie)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1925.
- DRĂGOI, Sabin V. – *Monografia muzicală a comunei Belinț*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1942.
- MÂRZA, Traian – *Folclor muzical din Bihor*, București, Editura Muzicală, 1983.
- URSU, Nicolae – *Contribuțiuni muzicale la monografia comunei Măgura (Cluj)*, Timișoara, Editura Regionalei Bănățene a *Astrei*, 1940.
- URSU, Nicolae – *Folclor muzical din Banat și Transilvania*. Ediție îngrijită de Rodica Giurgiu, București, Editura Muzicală, 1983.

Partituri corale

- CUCU, Gheorghe – *Colinde și cântece de stea*, II, Cluj Napoca, Editura Aperta, 1994: *Domnuleț și Domn din Cer; Coroană de trandafir; Sus boieri.*
- DRĂGOI, Sabin V. – *XXX Coruri*, Timișoara, Lito Pregler, 1935: *Coborât-a, coborât; Sus în vârful ceriului; Colo-n susu; Pe plai înfloritu; Dumnezeu umbla; Șade-mi Doamne; Colo-n josu mai din josu; La livadă sub cetate.*
- JARDA, Tudor – *Zece coruri*, Conservatorul de Muzică Gheorghe Dima, Cluj, 1971: *La casa di peste drum; Colo-n dealu după dealu; Pe dealu cu stânjini; Soare strălucea; Slobozâ-ne gazdă-n casă; Vânătorii lui Crăciun; Și se-ntâlni cu-n d-ajunu; Colo-n jos în prundurele; Mă luai, luai; Bun gând s-o gânditu.*
- MUNTEANU, Viorel – *Strop de ler*, I, Iași, Editura Trinitas, 2000: *Ceaste case mari și nalte; Maria se preumbla; Înaintea cailor; Grea veste că ne-a sositu; Ciucuri verde de mătăasă; Negri, trei cocoși cântară; Cetilună, cetioară dragă; Când cina Cristos la masă; Sub tufă de tisă verde; Leagăn verde luminos; A cui curțiu-aiestea-s curțiu; A cui curțiu-aiestea sântu; Sculați, sculați, boieri mari; Ieșiți, ieșiți, mari boieri; Sus în poarta Raiului; Pogorând Cristos în lume; Pe picior de munte; Sus, în vârvu muntelui; Dinaintea istor curțiu; La doi meri, la doi prăsazio; Dimineața lui Crăciun; Întorcu se-ntorc (manuscris).*
- PAUTZA, Sabin – *Coruri mixte*, vol. 4, Colecție întocmită de Nicolae Gâscă. Conservatorul de Muzică George Enescu, Iași, 1980: *Romaniță; Junii buni colindători.*

- SPĂTĂRELU, Vasile– **Trei colinde profane**, București, Editura Muzicală, 1973: *Hai leromi, Doamne, hai; Doi leroi, ler, Doamne; Linu-i lin și rujmălin.*
- STOIA, Achim – **Coruri**, București, Editura Muzicală, 1970: *Oileroi; Sculați, gazde; Sus la munte; Antologie Corală*. Culegere îngrijită de Ion Pavalache, Iași, 1979: *Colinda judeului; Sus, sus, sus pe vârful de munte; Colo-n jos, Doamne, mai josu.*
- TODUȚĂ, Sigismund – **15 Coruri mixte**, III, București, Editura Muzicală, 1970: *Pogorât-a, pogorât; Cesta-i junelașu; Colo josu mai în josu; Nainte-mi de curți; Pe cerul cu flori frumoase; Fericean de elu, Lină melina leri-i melină; Colo sus pe după lună; Pogorât-a, pogorât-a; De-aseară, de-aseară, Poruncit-a, poruncit.*
- VLAD, Roman – **Colinde Transilvane**, Milano, Edizione Suvini Zerboni, 1941, Versione Corale 1957.
- URSU, Nicolae – *Ce sară-i d-aiastă sară; Pleacă Lina la fântână; Vine Crăciunul pe sară* (partituri dispartate aflate în Biblioteca Academiei de Muzică Gheorghe Dima, Cluj Napoca).

Dicționare, enciclopedii, lexicoane

- *** **DEXI**, Editura Arc & Gunivas, 2007
- *** **Dicționar de termeni muzicali**, București, Editura Muzicală, 1984
- *** **Dicționar de estetică generală**, București, Editura Politică, 1972
- *** **Dictionnaire de la Musique**, Larousse, Paris, 1993
- *** **The New Grove Dictionary of Music and Musicians**, Second Edition, Macmilan, Published Limited, 2001
- APEL, Willie, **Harvard Dictionary of Music**, Second Edition, revised and enlarged. Heinemann Educational, Books Ltd. London, 1970
- BUGHICI, Dumitru – *Dicționar de genuri și forme muzicale*, București, Editura Muzicală, 1974
- COSMA, Viorel – *Muzicienii români. Lexicon*, București, Editura Muzicală, 1970
- COZMEI, Mihail, **Existențe și împliniri. Dicționar bibliografic**, Iași, Universitatea de Arte *George Enescu*, 2005
- KERNBACH, Victor – *Dicționar de mitologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989
- RIEMANN, Hugo – *Dictionnaire de Musique*. Traduit par George Humbert, Troisième Edition, Paris, Payot, 1931
- SAVA, Iosif; Rusu, Petru – *Istoria muzicii universale în date*, București, Editura Muzicală, 1983

Muzicologie, etnomuzicologie, istoriografie, diverse

- ALEXANDRU, Tiberiu, *Armonie și polifonie în cântecul popular românesc*, în: **Folcloristică, organologie, muzicologie**, București, Editura Muzicală, 1978
- ALEXANDRU, Tiberiu, *Muzica populară românească*, București, Editura Muzicală, 1967
- ALEXANDRU, Tiberiu, *Béla Bartók despre folclorul românesc*, București, Editura Muzicală, 1958
- AMZULESCU, Alexandru I., *Noi observații despre Miorița – colind*, în: *Revista de etnografie și folclor*, București, Editura Academiei, 1979, tom 24, nr. 1
- ANDRONESCU, Șerban, *Tehnica scrierii academice*, București, Editura Fundației România de mâine, 1977
- BARTÓK, Béla, *Însemnări asupra cântecului popular românesc*, București, Editura Muzicală, 1956
- BÂRLEA, Ovidiu, *Miorița – colind*, în: REF, nr. 5, București, Editura Academiei, 1975
- BÂRLEA, Ovidiu, *Colindatul în Transilvania*, în: Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1965 – 1967, Cluj-Napoca, 1969
- BÂRLEA, Ovidiu, *Folclorul românesc. Momente și sinteze*, I, București, Editura Minerva, 1981
- BÂRLEA, Ovidiu, *Poetica folclorică*, București, Editura Univers, 1979
- BENTOIU, Pascal, *Imagine și sens*, București, Editura Muzicală, 1971
- BENTOIU, Pascal, *Gândirea muzicală*, București, Editura Muzicală, 1975

- BENTOIU, Pascal, *Trăsături ale armoniei în muzica populară*, în: revista *Muzica*, nr. 5-6, București, Editura Muzicală, 1964
- BENTOIU, Pascal, *Câteva considerațiuni asupra ritmului și notației melodiilor de joc românești*, în: REF, nr. 1-2, București, Editura Academiei, 1976
- BERGER, Wilhelm Georg, *Armonia. Posibilități și limite*, în: revista *Muzica*, nr. 7, București, Editura Muzicală, 1964
- BERGER, Wilhelm Georg, *Aspecte ale polifoniei moderne*, în: revista *Muzica*, nr. 4, București, Editura Muzicală, 1965
- BERGER, Wilhelm Georg, *Dimensiuni modale*, București, Editura Muzicală, 1979
- BLAGA, Lucian, *Ființa istorică*, Cluj-Napoca, 1977
- BLAGA, Lucian, *Trilogia valorilor*, în: *Opere*, vol. 10, București, Editura Minerva, 1987.
- BOBOC, Nicolae, *Motivul premioritic în lumea colindelor*, Timișoara, Editura *Facla*, 1985
- Bordeianu, Mihai, *Versificația românească*, Iași, Editura *Junimea*, 1974
- BOT, Nicolae – *Contribuții la cunoașterea funcției colindelor*; în: *AMET*, Cluj, 1971-1973
- BOT, Nicolae – *Funcțiile agrare ale colindatului*; în: *AMET*, nr. IX, Cluj, 1977
- BĂILOIU, Constantin, *Opere*, I-II, București, Editura Muzicală, 1967, 1969
- BRĂTULESCU, Monica, *Colinda românească*, București, Editura Minerva, 1981
- BREAZUL, George, *Gamele pentatonice anhemitonice* în: *Studii de muzicologie*, I, București, Editura Muzicală, 1965

- BREAZUL, George, *Idei curente în cercetarea cântecului popular. Moduri pentatonice și prepentatonice*; în: *Studii ...*, idem, I, 1966
- BREAZUL, George, *Pagini din istoria muzicii românești*, I-II, București, Editura Muzicală, 1970
- BREAZUL, George, *Patrium Carmen. Contribuții la studiul muzicii românești*, Craiova, Editura *Scrisul românesc*, 1941
- BUCIU, Dan, *Elemente de scriitură modală în creația lui Sabin V. Drăgoi*, în: revista *Muzica*, nr. 10, 1971
- BUCIU, Dan, *Elemente de scriitură modală*, București, Editura Muzicală, 1981
- BUȘAN, Andrei, *Probleme ale ritmului popular românesc*, în: REF, București, Editura Academiei, 1968
- CANTEMIR, Dimitrie, *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, București, Editura *Albatros*, 1981
- CANTEMIR, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, București, Editura *Minerva*, 1981
- CĂLINESCU, George, *Arta literară în folclor*, în: *Istoria literaturii române*, I, București, 1964
- CARAMAN, Petru, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, București, Editura *Minerva*, 1978. Ediție îngrijită de Silva Ciubotaru, prefață de Ovidiu Bârlea
- CHAILLEY, Jaques, *40000 ani de muzică*, București, Editura Muzicală, 1967
- CHAILLEY, Jaques, *L'imbroglio des modes*, Paris, Edition Alphonse Leduc, 1960
- CIOBANU Gheorghe, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, I-II, București, Editura Muzicală, 1974, 1979
- COMAN, Mihai, *Izvoare mitice*, București, Editura *Cartea Românească*, 1980

- COMAN, Mihai, *Mitologie populară românească*, I, București, Editura *Minerva*, 1986
- COMIȘEL, Emilia, *Folclor muzical*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967
- COMIȘEL, Emilia, *Studii de etnomuzicologie*, București, Editura Muzicală, 1986
- COSMA, Octavian Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, I-VIII, București, Editura Muzicală, 1973-1988
- CREȚU, Vasile Tudor, *Ethosul folcloric-sistem deschis*, Timișoara, Editura *Facla*, 1980
- CROCE, Benedetto, *Estetica*, București, Editura Univers, 1972
- DĂNCEANU, Liviu, *Introducere în epistemologia muzicii*, București, Editura Muzicală, 2004
- DENSUȘEANU, Nicolae, *Dacia Preistorică*, București, Editura *Meridian*, 1986
- DIACONU, Adrian, *Structuri și metastructuri metro-ritmice în creația populară românească*, în: *Artes*, I, Iași, Academia de Artă *George Enescu*, 1995
- DRĂGOI, Sabin V., *Simetrie și asimetrie în cântecul popular românesc*, în: revista *Muzica*, nr. 11-12, București, Editura Muzicală, 1960
- DRĂGOI, Sabin V., *Armonizarea cântecului popular românesc*, în: revista *Muzica*, nr. 7, 10, 11, 12 / 1969 și nr. 1, 2, 3, 4 / 1970, București, Editura Muzicală
- DUȚICĂ, Gheorghe, *Universul gândirii polimodale*, Iași, Editura *Junimea*, 2004
- DUȚICĂ, Gheorghe, VASILIU, Laura, *Structură, funcționalitate, formă*, Iași, Editura *Artes*, 1999
- DUȚU, Alexandru, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, Editura *Univers*, 1982

- EISIKOVITS, Max, *Introducere în polifonia vocală a secolului XX*, București, Editura Muzicală, 1976
- ELIADE, Mircea, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978
- ELIADE, Mircea, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980
- ELIADE, Mircea, *Sacrul și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992
- ELIADE, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992
- ELIADE, Mircea, *Mitul eternei reînțarceri*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999
- FILIP, Vasile V., *Universul colindei românești*, București, Editura Saeculum, I.O., 1999
- FIRCA, Clemansa Liliana - *Heterofonia în creația lui George Enescu*; în: *Studii ...*, idem, IV, 1968
- FIRCA, Gheorghe, *Bazele modale ale cromatismului diatonic*, București, Editura Muzicală, 1966
- FIRCA, Gheorghe, *Însemnări cu privire la raportul dintre tonal și modal*, în : revista *Muzica*, nr. 2, București, Editura Muzicală, 1964
- FIRCA, Gheorghe, *Crterii de stabilire a unei tipologii muzicale în armonia modală*, în: *Studii ...*, idem, VIII, 1972
- FIRCA, Gheorghe, *Caracterul modal al muzicii lui Sigismund Toduță*, în: *Lucrări ...*, idem, Cluj Napoca, Conservatorul de Muzică *Gheorghe Dima*, vol. 14, 1978
- FIRCA, Gheorghe, *Structuri și funcții în armonia modală*, București, Editura Muzicală, 1988
- FOCHI, Adrian, *Colindul leului*, în: *Limba și literatură*, XXVI, București, Societatea de Științe Filologice, 1970

- GIULEANU, Victor, *Ritmul muzical*, I-II, București, Editura Muzicală, 1968, 1969
- GIULEANU, Victor, *Principii fundamentale în teoria muzicii*, București, Editura Muzicală, 1975
- HERMAN, Vasile, *Originile și dezvoltarea formelor muzicale*, București, Editura Muzicală, 1982
- HERSENI, Traian, *Forme străvechi de cultură populară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977
- HERȚEA, Iosif, *Colinde românești. Antologie și tipologie muzicală*, Editura Grai și suflet – Cultura Națională, 2004
- JEPPESEN, Knud, *Contrapunctul*, București, Editura Muzicală, 1972
- KERNBACH, Victor, *Universul mitic al românilor*, Cluj-Napoca, Imprimeria Ardealul, Editura Științifică, 1994
- KERNBACH, Victor, *Mit, mitogeneză, mitosferă*, București, Editura Casa Școalelor, 1995
- LEVY-STRAUSS, Claude, *Antropologie culturală*, București, Editura Politică, 1978
- MÂRZA, Traian - „Cadențele modale finale în cântecul popular românesc”; în: *Lucrări ...*, idem, 1965
- MÂRZA, Traian, *Ritmul orchestric (de dans); un sistem distinct al muzicii populare românești*; în: *Studii ...*, idem, VIII, 1972
- MÂRZA, Traian - *Ritmul vocal acomodat pașilor din mersul ceremonios, un tip distinct al ritmicii populare românești*, în: *Lucrări ...*, idem, 1979
- MÂRZA, Traian, *Ritmul orchestric (de dans); un sistem distinct al muzicii populare românești*; în: *Studii ...*, idem, VIII, 1972
- MUNTEANU, Viorel, *Roman Vlad. Modernitate și tradiție*, București, Editura Muzicală, 2001

- MUNTEANU, Viorel, *Întâlnirea compozitorilor români cu dodecafonia*, în: Roman Vlad, *Istoria dodecafoniei*, Ediție îngrijită de Viorel Munteanu, București, Editura Național, 1998
- *** *Musicescu, Gavriil, Opere alese*, Ediție îngrijită de George Breazu, București, Editura Muzicală, 1958
- NICOLA, Ioan R., *Colinda vânătorilor metamorfozați în cerbi*, în: *Lucrări ...*, idem, 1968
- NICOLA, Ioan R., MĂRZA, Traian, SZENIK, Ileana, *Curs de folclor muzical*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963
- NICULESCU, Ștefan, *Reflecții despre muzică*, București, Editura Muzicală, 1980
- NICULESCU, Ștefan – *Analiza fenomenologică a tipurilor fundamentale de fenomene sonore și raporturile lor cu eterofonia*; în: *Studii ...*, idem, VIII, 1972
- OPREA, Gheorghe, AGAPIE Larisa, *Folclor muzical românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983
- OPREA, Gheorghe, *Sisteme sonore în folclorul românesc*, București, Editura Muzicală, 1998
- PANN, Anton, *Cântece de lume*, transcrise din psaltică în notația modernă, cu un studiu introductiv de Gheorghe Ciobanu, București, ESPLA, 1955
- PAȘCANU, Alexandru, *Armonia*, București, Editura Muzicală, 1975
- POPOVICI, Doru, *Muzica corală românească*, București, Editura Muzicală, 1966
- RÎPĂ, Constantin, *Teoria superioară a muzicii*, I-II, Cluj-Napoca, Editura *Media Musica*, 2001
- SERVIEN, Pius, *Eстетica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975

- SULIȚEANU, Ghizela, *Psihologia folclorului muzical*, București, Editura Academiei, 1980
- TERÉNYI, Eduard, *Conceptul armonic al lui Sigismund Toduță în lumina muzicii sale corale a cappella*, în: *Lucrări ...*, idem, vol. 14, 1977
- TERÉNYI, Eduard, *Structuri de straturi acordice în muzica contemporană*, în: *Lucrări ...*, idem, vol 17-18, 1981-1982, Cluj-Napoca, 1985, Conservatorul de Muzică Gheorghe Dima.
- TIMARU, Valentin, *Analiza muzicală între conștiința de gen și conștiința de formă*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2003
- VANCEA, Zeno, *Creația corală românească sec. XIX-XX*, I-II, București, Editura Muzicală, 1968
- VANCEA, Zeno, *Studii și eseuri muzicale*, București, Editura Muzicală, 1974
- VIERU, Anatol, *În domeniul formei*; în: *Studii ...*, idem, VIII, 1972
- VIERU, Anatol, *Despre ponderea serialismului în muzica nouă românească*, în: Roman Vlad, *Istoria dodecafoniei*, idem.
- VLAD, Roman, *Istoria dodecafoniei*, Ediție îngrijită de Viorel Munteanu, prefață de Roman Vlad, Traducere: Irina Passa și Viorel Munteanu, București, Editura Național, 1998
- VOICULESCU, Dan - *Polifonia în creația corală a lui Sigismund Toduță*, în: *Lucrări ...*, idem, vol. 14, 1979.